

A KÚPSZELETEK ELMÉLETE ÉS SZERKESZTÉSE PROJEKTÍV GEOMETRIAI MEGVILÁGÍTÁSBAN

ÍRTA: LERNER KÁROLY

A kúpszeletek definíciója és rendszáma. Legyen adva két projektív sugársor $(a_1 a_2 a_3 \dots) \wedge (b_1 b_2 b_3 \dots)$. A homológ sugarak a_i és b_i meghatározzák P_i pontot, amit így jelölünk $(a_i b_i) = P_i$. Az így keletkezett P_i pontok halmazát nevezzük kúpszeletnek. Tehát a kúpszelet a következő pontokból áll: $K(P_1 P_2 P_3 \dots)$, amelyek a homológ sugarak metszés pontjai. Ezen pontok halmazát pontkúpszeletnek nevezzük. Kérdés, hogy hányadrendű görbe a kúpszelet, azaz hány közös pontja van egy egyenesel. Legyen c egy tetszőleges egyenes. A c egyenesen a homológ sugarak elempárjai projektivitást létesítenek. Ha c egyenesnek a_i -vel való metszéspontját A_i -nek, b_i -vel való metszéspontját B_i -nek nevezem, hol $i = 1, 2, 3, \dots$ -n, akkor c egyenesen létrejön $c(A_1 A_2 A_3 \dots) \wedge c(B_1 B_2 B_3 \dots)$ projektivitás, melynek két kettős eleme van. Ugyanis A_i legyen az c egyenesen, de legyen a kúpszeletnek is pontja. Ha ezt A -ból és B -ből — ami ugyancsak a kúpszeleten van — prociálom, A_i és társa B_i egybeesnek. Mivel ezen pont homológ sugarak metszéspontja, azért a kúpszeletnek is pontja. Az egyenesen a homológ sugarak még egy kettőspontot létesítenek $A_k = B_k$. Ez is homológ sugarak metszéspontja, mely az c egyenesen, de ugyanakkor a kúpszeleten is rajta van. Több kettőspont nincs ezen az egyenesen, mert több kettőspontot c egyenesen nem létesít az A és B tartójú sugársor. Tehát több metszéspontja nincs egy tetszőleges, a kúpszeletet metsző egyenesnek a kúpszelettel.

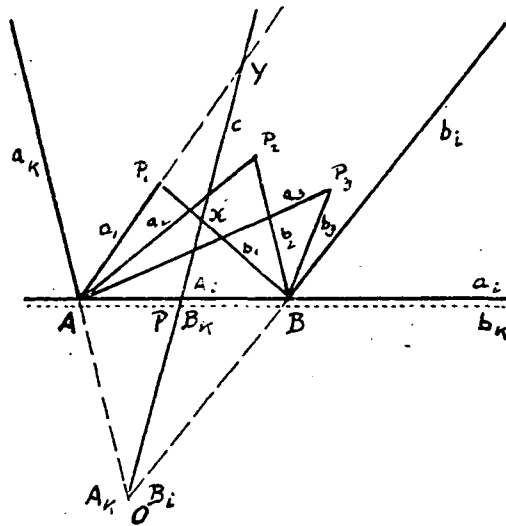
A kúpszeletet annyiadrangúnak mondjuk, ahány kettőspont van egy, a kúpszeletet metsző egyenesen a homológ sugarak által létesített projektivitásban. Mivel ez csak kettő van, a kúpszelet másodrendű görbe.

A kúpszeletek nevei. A kúpszelet minden egyenesen, tehát a végtelen távoli egyenesen is, létesít projektivitást, aszerint, hogy az hiperbolikus, elliptikus vagy parabolikus, hiperboláról, ellipsziszről, illetőleg paraboláról beszélünk.

A hiperbolánál a_i és b_i és a végtelen távoli c egyenes a végtelenben metszik egymást $a_i \parallel b_i$. Ebben az esetben két párhuzamos homológ pár van. Ha csak egy párhuzamos homológ pár van, akkor parabola, ha egy sincs, akkor ellipszis a kúpszelet.

A kúpszelet érintőinek definíciója. Ha két sugársor van adva, amelyeknek tartói A és B , akkor a két sugársor tartója, A és B rajta van a kúp-

szeleten, mert ezek is homológ sugarak metszéspontjai. Tehát a kúpszelet P_i pontjai között megvan a két sugársor tartója A és B is, mert minden a_k sugár társa b_k sugár, de ezek homológ társak és A -ban metszik egymást. De ho-

mológtársak metszéspontjai alkotják a kúpszeletet, tehát A pontja a kúpszeletnek. Az a_i és b_i sugarak B -ben metszik egymást, tehát B is pontja a kúpszeletnek.

Az a_k sugárnak az a sajátsága, hogy rajta van a kúpszelet A pontja és rajta van a_k és b_k homológ sugarak metszéspontjai is, de ezen két pont egybeesik: A és $(a_k b_k) = A$ pont. Ezen egyenesen van tehát egy kettőspont. Az ilyen a_k egyenest érintőnek nevezzük. b_i -n is van két pont, mely egybeesik: a kúpszelet B pontja és $(a_i b_i) = B$ pont. Ez is érintő tehát. Röviden azt mondhatjuk, hogy a közös $a_i b_i$ -hoz tartozó társak érintők. Ebből az is látható, hogy az érintőnek, a_k -nak és b_i -nek sajátsága az, hogy homológ társaik egybeesnek. A és B -hez tartozó minden sugár hiperbolikus. Ha c egyenest úgy vesszük fel, hogy a két érintő metszéspontján O -n menjen át, akkor ezen a projektivitás involúciós lesz. c -én van egy metszéspont, ahol c metszi a kettős egyenest. A -ból a_i és B -ből b_i az a_i -nak társa indul ki. — c egyenest az a_i és b_i homológ sugárpár A_i , ill. B_i pontokban metszi. — Ezen pontokon a_k , ill. b_k egyenes is átmegy, a_k átmegy B_i -n és b_k átmegy A_i -n. Ezen sugarakból c egyenes az A_k és B_k pontokat metszi ki, amelyek az előbbi pontokkal, A_k és B_k -val rendre összeesnek. Tehát c -én van egy pont, melynek homológ társa ugyanaz, akármelyik pontsorhoz számítjuk. Tehát a projektivitás c egyenesen involúció.

Az $a_i a_k \bar{\cap} b_i b_k$, de c által belőlük kimetszett pontok $A_i A_k \bar{\cap} B_i B_k$. Mivel c -én a projektivitás involúció, igaz ez:

$$(K_1 K_2 O P) = -1. \quad (K_1 K_2 A_i B_i) = -1 = (K_1 K_2 P O) = -1.$$

$$(K_1 K_2 A_k B_k) = -1 = (K_1 K_2 O P) = -1 = (K_1 K_2 P O) = -1$$

$$(K_1 K_2 A_i B_i) = -1.$$

Tehát általában azt mondhatjuk, hogy $(K_1 K_2 A_i B_i) = -1$, ahol A_i és B_i fel is cserélhetők. Ez pedig azt mondja ki, hogy ha O ponton egy tetszőleges c egyenest veszünk fel, ez kimetszi a kúpszelet metsző egyeneséből P pontot, mely O -val együtt harmonikusan választja szét a kúpszeletnek c egyenessel való metszéspontjait. Az ilyen O pontot pólusnak és a kúpszeletet metsző egyenest az O pont polárisának mondjuk. Két egyenest konjugáltkak nevezünk, ha az egyik átmegy a másiknak a pólusán. Tehát c egyenes a kúpszeletet metsző egyenesnek konjugáltja.

Az AB egyenes azonban nem más, mint az érintési húr, a_i és b_i pedig a végpontjaihoz tartozó érintő. Ezért a már mondottak alapján azt is mondhatjuk, hogy az érintési húr a végpontjaihoz húzott két érintő metszéspontjainak a polárisa, a két érintő metszéspontja O pedig az érintési húr pólusa, vagy hogy a kúpszelet minden szelőjének van pólusa. Ha A és B közelednek egymáshoz és ha már a határhelyzetben végtelen közel esnek, akkor AB húr maga az érintő és a két érintő metszéspontja az érintési pont. Ekkor az érintő a poláris és az érintési pont a pólus.

Az O ponton felvett c egyenesen a projektivitás involúció. A homológ sugarakból kimetszett pontok X és Y . Ezeket a kúpszeletre nézve involúciós, vagy konjugált pároknak nevezzük. Ha P_i mozog, X és Y is mozog és az involúciót c egyenesen teljesen leírja. $P_i AB$ kúpszelet pontjai egy, a kúpszeletbe írható háromszöget alkotnak, mely AB oldalának pólusán O -n levő c egyenesek a másik, két oldalból konjugált párokat metszenek ki. Ez *Staudt* tétele. X és Y az c egyenesen konjugált párok. Ha az c egyenes konjugált párait A -ból és B -ből prociáljuk, e prociáló sugarak a kúpszeleten metszik egymást. Ez c egyenes akármelyik két konjugált párjára igaz. A konjugált párokat prociáló egyeneseket a kúpszeletbe írható háromszög két oldala adja. (Lásd 1. rajz.)

AB szelő pólusán levő egyeneseken a kúpszelet indukálta involúciós társakat, vagy konjugált párokat A -ból és B -ből prociáló egyenesek a kúpszeleten találkoznak. Ez *Staudt* tételéből következik.

Ha megadjuk a kúpszelet polárisát és pólusát, ezzel a konjugált párok megszerkeszthetők, vagyis ezzel adva van az involúció. Minden X -nek társa Y megszerkeszthető. Ha viszont ismerem az involúciós társakat, ezzel a kúpszelet is adva van. Nehézebb eset, amikor a szelő nem metszi, de nem is érinti a kúpszeletet. Ekkor is létrejön involúció, de más természetű. Ekkor nincs kettőspont. Hogy az involúciót ekkor hogyan adjuk meg, azt később tárgyalom.

Vonalkúpszelet. Legyen a és b egyenesen két projektív pontsor: $a(A_1 A_2 A_3) \bar{\wedge} b(B_1 B_2 B_3)$ a homológ pontpárok meghatározta p_i egyenesek halmazát nevezzük vonalkúpszeletnek. A vonalkúpszelet osztályszáma az a szám, amely megmondja, hogy egy felvett C ponton a kúpszeletnek hány egyenese megy át. A felvett C pont a homológ pontpárokkal egy projektivitás homológ sugárpárjait határozza meg. $CA_i = a_i$ és $CB_i = b_i$. Mit jelent egy kettős egyenes? Azt jelenti, hogy $a_k = CA_k = b_k = CB_k$ egyenes, de akkor A_k és B_k rajta van $a_k = b_k$ egyenesen. Ez a kettős egyenes még C pontot is kell hogy tartalmazzon. Tehát $A_k B_k C = p_k$ homológ pontokat összekötő egyenes, vagyis a kúpszeletnek egyenese. A projektivitásnak két kettős eleme van, tehát két egyenes rajzolható C pontból a kúpszelethez és így a kúpszelet másodrendű görbe.

A pontok osztályozása: a vonalkúpszelet a sík összes pontjait osztályozza. Egy pontot olyanak mondunk, amilyen a rajta levő projektivitás. Ha a pont olyan, hogy belőle két érintő vonható a kúpszelethez, akkor az a pont hiperbolikus pont. Ha a pont olyan, hogy belőle csak egy érintő vonható a kúpszeleten, akkor az ilyen pontot parabolikus pontnak nevezzük. Ha a pont olyan, hogy belőle egy érintő sem vonható a kúpszelethez, akkor a pont elliptikus pont. Eszerint a kúpszeleten kívül levő pontok a hiperbolikus pontok, a kúpszeleten levő pontok a parabolikus pontok és a kúpszeleten belül levő pontok az elliptikus pontok.

A *pontkúpszeletet öt pontja határozza meg*. Ennek igazolása csak a Steiner tétel segítségével lehetséges, mely így szól: Ha a kúpszelet két tetszőleges pontjából a kúpszelet többi pontjait prociáljuk, akkor a homológ sugárpárok egy projektivitást határoznak meg.

Legyen adva öt pont: $ABCDE$. Meghatároznak-e ezek egy kúpszeletet? Az öt pont közül kiválasztunk kettőt: A és B -t és ezekből prociáljuk a másik három pontot. Így három sugárpárt nyerünk, ez meghatároz egy projektivitást és a homológugarak metszéspontjai egy kúpszeleten lesznek. $A(CDE) = B(CDE)$. Ez egy K kúpszelet, melynek pontjai $ABCDE$. Ha C és D -ből prociáljuk a másik három pontot $C(ABE) = D(ABE)$. Ekkor ismét két projektív sugársort nyerünk. Ezek metszéspontjai kúpszeletet határoznak meg. Legyen a kúpszelet K' kúpszelet, melynek pontjai $CDABE$. Ez ugyanaz a kúpszelet, mint K kúpszelet, mert K' kúpszelet pontjait tartalmazza K kúpszelet, csak most a sorrend más.

A *kúpszeletek megadási módjai*. Adva van $ABCDE$, öt pont. D legyen egyenlő E .

Kérdés, megszerkeszthető-e a kúpszelet?

A kúpszelet két projektív sugársor metszőpontjaiból tevődik össze. Kérdés, melyik pontot válasszuk a sugársorok tartójának? Vegyük D -t és E -t. $D(ABC) \bar{\cap} E(ABC)$. Ez így nem határoz meg kúpszeletet, mert a két sugársor egybeesik. Legyen a tartó D és C . Ekkor $D(ABE) \bar{\cap} C(ABE)$. Ebből látható, hogy DE sugár a közös sugárnak CE -nek homológ társa. Tehát DE kettőspontbeli érintő. — Ezzel adva van a parabolikus involúció és három egyenesnek társa. Ha tehát egy egyenesen adva van a parabolikus involúció és még három pont, a kúpszelet megszerkeszthető.

Essék most össze BC és ED . Ekkor adva van két érintő. Ezen adva van a parabolikus involúció. Adva van még A . Ez öt pont. Tehát a kúpszelet megszerkeszthető.

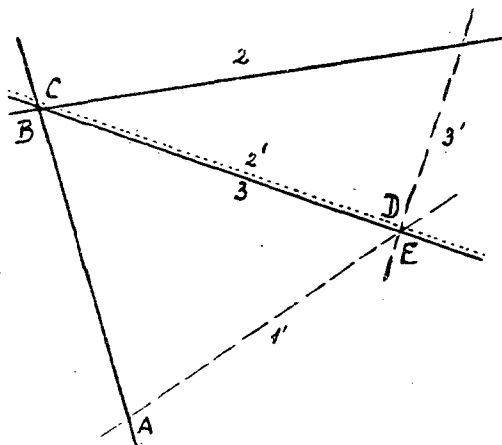
Parabolikus az érintőn az involúció, mert minden pont társa BC -ben, illetve DE -ben van.

Legyen az egyenesen elliptikus az involúció. Ennek a kúpszelettel két képzetes metszéspontja van. Megadok még három pontot, ABC . Ez aequivalens azzal, hogy ha a kúpszeletnek három valós és két képzetes pontja van adva. Ez öt pont, a kúpszelet megszerkeszthető.

Adva van az egyenesen a hiperbolikus involúció és ABC pontok. A kúpszelet ekkor átmegy az egyenesnek a kúpszelettel való metszéspontján és az adott három ponton. Ez öt pont, a kúpszelet megszerkeszthető.

Adva van két egyenesen az involúció, pl. elliptikus involúció. Megadok még egy A pontot. Ezzel négy képzetes metszéspontot adtam meg és egy A pontot. Ez öt pont, a kúpszelet megszerkeszthető.

Adva van a kúpszeletnek ABC pontja és a végtelen távoli egyenesen az involúció, tehát adva van az egyenesen két kettőspont. Ezek legyenek $+i$ és $-i$. A végtelen távoli egyenesen tehát olyan involúciót adtam meg, melynek kettőspontjai $+i$ és $-i$. Ez öt pont, a kúpszelet megszerkeszthető. Ez a kúpszelet kör lesz.

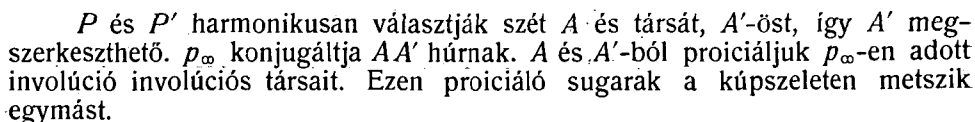
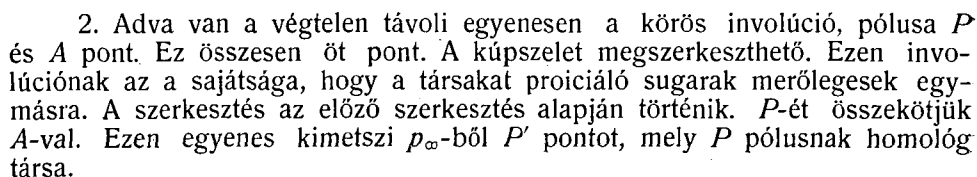
Adva van a végtelen távoli egyenesen az involúció és egy A pont, megszerkesztendő a kúpszelet. Lényegében adva van két kettős pont, a hozzájuk tartozó érintők, de metszéspontjuk a végesben van és ez a végtelen távoli egyenesnek a pólusa. Ha adva van a végtelen távoli egyenesen az involúció és ennek pólusa, akkor a két kettőspont négy pontnak számít, ha még egy pont adva van, ez öt pont és így a kúpszelet megszerkeszthető.

A kúpszeletek szerkesztése. A kúpszeletek szerkesztése azon alapszik, hogy a BC húr és konjugáltján levő involúció meghatározzák a kúpszeletet. A szerkesztéshez öt pont kell.

1. Adva van p egyenesen az elliptikus involúció, ennek az egyenesnek P pólusa és még A pont, megszerkesztendő a kúpszelet. Ha p -én adva van az involúció és még az egyenes pólusa P , ez a kúpszelet négy pontját jelenti. P -ből meghúzható a két érintő. Ezek az adott involúció két kettőspontján mennek keresztül. Egy érintési pont két pontnak számít és így a két érintési pont, azaz az adott involúció két kettőspontja a kúpszelet négy pontját adja. Megjegyzendő azonban, hogy csak akkor számít négy pontnak az adott involúció két kettőspontja, ha adva van p egyenes pólusa is. Ha még adva van a kúpszelet A pontja, ez összesen öt pont s így a kúpszelet megszerkeszthető. Azt az esetet tárgyalom, amikor az elliptikus involúció van adva p egyenesen (lehetne hiperbolikus vagy parabolikus is). P pontot összekötve az involúció két képzetes kettőspontjával, a P pontban a kúpszelethez húzható két képzetes érintőt nyerjük.

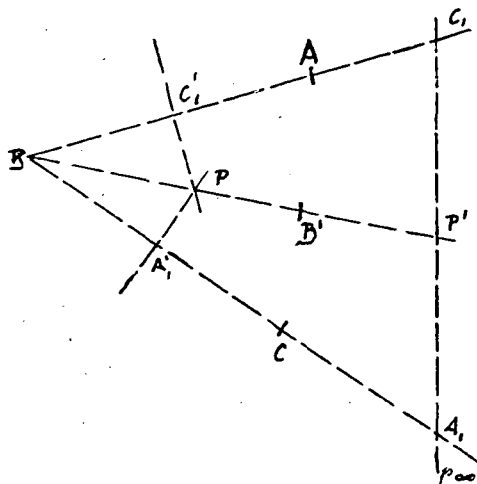
A szerkesztés így történik: P -ét összekötjük A -val. PA egyenes metszi p egyenest P' pontban. PP' pontok harmonikusan választják szét A és társát A' -át. Így A -nak társa A' megszerkeszthető.

Ha AA' húr végpontjaiból, A -ból és A' -ből prociáljuk p egyenesen levő involúció homológ társait, — mivel AA' húrnak konjugáltja p egyenes —, a prociáló sugarak a kúpszeleten metszik egymást. B pontja a kúpszeletnek.

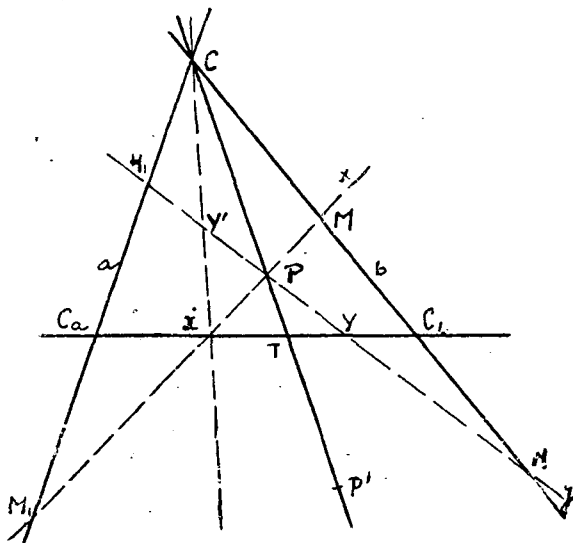
Mivel az involúciónak az a sajátsága, hogy a homológ társakat A és A' -ből proiciáló sugarak merőlegesek egymásra, azért ez a kúpszelet kör,

B -ét összekötjük A -val, ez metszi p_∞ -et C_1 pontban. C_1 -nek harmonikus társa C'_1 a BA szegmentum felében van. C_1 -ben merőleget emelve BA -ra, nyerjük C_1 involúciós társát p_∞ -en. BC metszi p_∞ -et A_1 -ben. Ennek harmonikus társa BC felében A'_1 -ben van és A'_1 -nek involúciós társát, p_∞ -ból A'_1 -ben

BC -re emelt merőlege metszi ki. A két merőleges egyenes metszéspontja p_∞ -nek pólusa. Most már megvan a p_∞ pólusa, a szerkesztés az első szerkesztés alapján történik. Ez a kúpszelet is — mint látható — kör lesz.

5. Adva van két egyenesen az elliptikus involúció, ez a kúpszelet négy pontját határozza meg. Meg kell adni még egy P pontot. Tehát olyan kúpszeletet kell szerkeszteni, mely átmegy a két adott involúció kettőspontjain és az adott P ponton.

$(ab) = C$ pontot, ha a pontsorhoz számítom, van involúciós társa C_a . Ha C -ét b pontsorhoz számítom, társa C_b .

A $\overline{C_a C_b}$ meghatározta egyenes C -nek polárisa, mert C -nek két konjugált társán megy át. CP egyenes $C_a C_b$ egyenest metszi T pontban. C és T harmonikusan választják szét P -ét és társát P' -öt. Így P' megszerkeszthető. P és P' a kúpszeletnek pontja. PP' és $C_a C_b$ egyenesek konjugáltak, mert egyik átmegy a másik pólusán. PP' a kúpszelet egyik húrja. Ha ennek $C_a C_b$ konjugáltján ismerjük az involúciót, akkor azt P és P' -ből proiciáló sugarak a kúpszeleten metszik egymást. Meg kell tehát $C_a C_b$ -én a kúpszelet által indukált involúciót szerkeszteni. Ezért P -ből proiciáljuk a és b -én levő involúciókat $C_a C_b$ -re. Ezzel ezen két elliptikus involúciót nyerünk, mert ha elliptikus volt az involúció a és b -én, akkor P -ből való proiciálás után $C_a C_b$ -én is elliptikus involúciókat nyerünk. Ennek a $C_a C_b$ -én levő két elliptikus involúciónak van közös pontpárja: XY . Proiciáljuk X -et és Y -ont P -ből, így nyerjük: MNM_1N_1 pontokat. Az X -et proiciáló sugarat x -nek, az Y -ont proiciáló sugarat y -nak nevezzük. x és y a kúpszelet P pontjában metszik egymást. Tehát rajtuk a projektivitás perspektivitás. Az x egyenes M pontjának konjugáltja y egyenes N pontja és x egyenes M_1 pontjának y egyenes N_1 pontja konjugáltja. Tehát a perspektivitás centruma $MN = b$ és $M_1N_1 = a$ egyenesnek metszéspontja $(ab) = C$, de akkor C -án átmenő egyenesek x és y egyenesekből konjugált pórokat metszenek ki. Kössük össze x egyenesnek és $C_a C_b$ egyenesnek metszéspontját C -vel. Ez az egyenes y -ont metszi Y' pontban. Y' konjugáltja X -nek, de C is konjugáltja X -nek, ezért CY' egyenes polárisa X -nek, ami keresztlül megy X ponton, tehát X a kúpszeletnek pontja. Ugyanígy belátható, hogy Y is pontja a kúpszeletnek. De ekkor $C_a C_b$ egyenesen az involúció hiperbolikus, melynek kettőspontja X és Y . Ha P és P' -ből proiciáljuk $C_a C_b$ -én levő involúciót, a proiciáló sugarak a kúpszeleten metszik egymást. Ezzel a kúpszeletet megszerkesztettük.

Célul azt tűztem ki, hogy a lényegyet felölelő elméleti áttekintés után a szerkesztési feladatok megoldásával rámutassak a kúpszeletek szerkeszthetőségének módzataira.

IRODALOM

- [1] L., *Cremona*: Elemente der projektivischen Geometrie. Stuttgart, 1882.
- [2] K., *Doehlemann*: Projektive Geometrie in syntetischer Behandlung II. Berlin, 1924.
- [3] F., *Enriques*: Vorlesungen über projektive Geometrie. Leipzig, 1935.
- [4] Klug L.: Projektiv Geometria. Budapest, 1903.

ТЕОРИЯ И ПОСТРОЕНИЕ КОНИЧЕСКИХ СЕЧЕНИЙ ПРИ СВЕТЕ ПРОЕКТИВНОЙ ГЕОМЕТРИИ

К. Лернер

После установления дефиниции и порядкового числительного конических сечений автор занимается названиями и определением касательных конических сечений. Потом он трактует о понятии линейного конического сечения. После трактата о способе задания конического сечения он изучает различные случаи построения конических сечений.

THEORIE DER KEGELSNITTE UND DEREN KONSTRUIERUNG
IN PROJEKTIV GEOMETRISCHER BELEUCHTUNG

von

K. LERNER

Nach der Definition und der Bestimmung der Ordnungszahl der Kegelschnitte beschäftigt sich der Verfasser mit den Namen der Kegelschnitte und der Definition ihrer Tangenten. Nun folgt die Behandlung des Begriffs der Kurve zweiter Klasse. Nach Behandlung dessen, wie der Kegelschnitt angegeben wird, untersucht der Verfasser verschiedene Fälle der Konstruierung von Kegelschnitten.